

Munnhell med hellig opphav

Det Fadervår du lærte på skolen, er ikke det samme som bestemor lærte, og kanskje heller ikke det samme som dine barn lærer. Både liturgien i Den norske kirke og språket i Bibelen endres med ujevne mellomrom. Men bibelbasert dagligspråk er seig materie. Vi snakker fremdeles om «ramaskrik», «syndebukker», «å krype til korset» og «å sette sitt lys under en skjepe», enda de færreste tenker over den opprinnelige betydningen av disse bibelske uttrykkene.

Tekst og foto: Dag K. Smemo

Bibelen er verdens mest siterte bok, hevdes det. Dagligtalen vår er i alle fall full av ord og uttrykk derifra. Det er ikke så underlig når man tenker på at Bibelen har vært en av de viktigste bøkene i norske hjem, og i mange hjem den eneste. Slik er det ikke lenger, og mange av de bibelske uttrykkene brukes nok uten at vi er klar over opphavet.

Fornyse eller tradisjon

I 2011 kommer det nye oversettelser av hele Bibelen på bokmål og nynorsk (Det nye testamente kom i ny utgave alt i 2005). Gudstjenestespråket bygger på bibelspråket, og arbeidet med nye liturgier for Den norske kirke nærmer seg også en avslutning. Det har vært en lang prosess med mange sterke følelser og meninger. Motsetningen mellom tradisjon og fornyelse har vært sentral i

diskusjonene. De som lager liturgien, må ta flere hensyn: Gudstjenestenes språk skal kommunisere mest mulig direkte med moderne mennesker, men en skal ikke kutte forbindelsen til en to tusen år lang tradisjon for fornyelsens skyld. Noen av de gamle formuleringene er så fulle av teologisk innhold at de ikke kan omskrives eller fornyes. Men kanskje er de så foreldet at nye generasjoner ikke begriper dem?

Modernisering kan på et visst plan gjøre språket mer opprinnelig. Når «legeme» blir til «kropp» og «kalk» til «beger», kan det hevdes at man gjenskaper den forståelsen og opplevelsen tidlige kristne hadde av begrepene, uten en mellomliggende konserverende språktradisjon. Det samme gjelder kanskje om man setter sitt lys under et «kar» i stedet for en «skjepe», men det er nok «skjepe» som vil

klare seg best i overført betydning, uavhengig av den grunnleggende ordforståelsen.

Kanaans språk

Fagspråk og sjargong finnes på alle felt, fra dataverdenen til politikken. Kristendommen er ikke noe unntak. Noen ganger kalles gruppespråket i menighetene *kanaanspråk*. I Bibelen brukes det om hebraisk (jf. Jes 19,18), men det viser i dag til svulstig tale som brukes for spesielt innvidde. Uten ord som er særegne for området, vil mening lett gå tapt eller bli tungvint å uttrykke. Ikke alle ord eller begreper kan være umiddelbart forståelige for den som ikke har gjort seg kjent med faget eller feltet.

Nedfor finner du noen vanlige ord og uttrykk som har sin rot i Bibelen.

Alfa og omega er den første og den siste bokstaven i det greske alfabetet. Uttrykket betyr 'alt' eller 'det viktigste'. (Åp 1,8 mfl.)

Babelsk forvirring betyr 'ståk' eller 'forvirring', gjerne av språklig slag. I Bibelens fortelling om tårnet i Babel står det at *hele verden hadde ett språk og samme tungemål*. Da steg Herren ned på jorden og skapte en språklig, *babelsk*, forvirring. Navnet *Babel* forbindes i 1 Mosebok med et hebraisk ord som betyr *å forvirre*. Vårt norske ord *babbler* kan se ut til å henge sammen med dette, men er nok primært et lydhermende ord. (1 Mos 11,1–9.)

til side 2 →

Kompetanseprøver våren 2010

Språkrådet held nye kompetanseprøver for språkkonsulentar i vår. Kandidatar som står på prøva, er svært gode korrekturlesarar og språkvaskarar. Attesten dei får, viser at Språkrådet god for desse språkkonsulentane og kan tilrå statsorgana å bruke dei.

Tid og stad: laurdag 13. mars 2010 i Oslo. Bokmålsprøva: kl. 09.00–12.30.

Nynorskprøva: kl. 13.30–17.00. Kandidatane vel sjølve om dei vil ta éi av kompetanseprøvene eller begge. Meir informasjon finn du på nettsidene til Språkrådet.

Språkrådet

www.spraakradet.no
www.sprakradet.no

- Aktuelt
- Ordbøker
- Råd om språk
- Fakta om norsk
- Lov og rett
- Leik og lær
- Andre språksider

OPPSLAGSTAVLA

Vil du forbedre språket i staten? Gå på kurs!

Prosjektet «Klart språk i staten» har som mål at statsansatte skal bli bedre til å skrive korrekt, klart og leservennlig i dokumenter som skal ut til publikum.

I 2010 arrangeres det klarspråkskurs i Oslo på disse datoene: 15.–16. mars, 19.–20. april, 3.–4. mai, 28.–29. september, 18.–19. oktober og 22.–23. november. Det vil også bli satt opp et regionalt kurs.

Det blir kurs i å lede et språkforbedringsprosjekt i Oslo 27. mai.

Kursene er gratis for statsansatte. Du finner mer informasjon på www.klarsprak.no under «Gå på kurs».

Stemmestyrte pc

SMUDI (stemmestyring i multimodal dialog) er et prosjekt som skal gjøre det mulig å styre datamaskiner med stemmen. En skal for eksempel kunne åpne et program ved å si «dobbelklikk» når markøren står på programikonet. Målet er at alle IKT-verktøy og IKT-tjenester skal kunne styres med stemmen, og slik vil prosjektet bidra til å gjøre informasjonssamfunnet tilgjengelig for alle. Arbeidet med å lage et norsk talestyringssystem er kommet så langt at det skal brukertestes. Les mer på www.medialt.no.

Ny nynorskrettskriving i 2011

Ei ny rettskrivingsnemnd skal lage ei klar, enkel og stram norm for nynorsk, utan sideformer.

Statstilsette skal kunne bruke både nynorsk og bokmål i arbeidet, og den nye rettskrivingsnorma skal gjere det lettare å skrive nynorsk i arbeidet. «Den nye norma får konsekvensar for stat og skule. Nemnda vil derfor gjerne ha tilbakemeldingar frå Statsspråk-lesarane om kva som er spesielt vanskeleg i nynorsk slik det er i dag», seier nemndleiar Grete Riise.

Det vil bli oppretta ei nettside der alle kan følge prosessen og komme med innspel til nemnda. Følg med på nettstaden til Språkrådet.

→ Munnhell med hellig opphav ... fra side 1

David og Goliat kalles to motstandere som er svært forskjellige i størrelse og styrke – særlig i tilfeller der den tilsynelatende svakeste vinner, slik den unge og lille David vant over filisterkjempen Goliat. (1 Samuelsbok 17.)

Hokus, pokus, filiokus er et trylleformular som trolig har sitt utspring i en forvrenging av nattverdliturgien på latin. De to første ordene finner vi i *Hoc est corpus meum*, som betyr 'dette er mitt legeme'. Filiokus kommer av ordet *filiouque*, som betyr 'og (fra) sønnen'. (Matt 26,26; Mark 14,22; Luk 22,19; 1 Kor 11,24.)

Jubelår bruker vi helst i vendingen *hvert jubelår*, om noe som skjer svært sjelden. Det gamle testamente har regler for sabbatsår (hvert sjuende år, når israelittene skulle la jorden hvile) og for jubelår, som kommer etter sju sabbatsår (det femtiende året). Dette

året skal innvarsles med blåsing i et bukkehorn (hebraisk: *jobal*). Jubelåret var et hellig år da salg og lån ble gjort om. I nye oversettelser heter det derfor *frigivelsesår*. (3 Mos 25,10–13 og 54.)

Ramaskrik kaller vi voldsomme klager og protester. Hos Jeremia og i Matt 2,18 står det at *rop ble hørt i Rama, gråt og høylytt klage*. Det gjelder den første jul i Betlehem, da Herodes drepte alle guttebarn som var to år og yngre. Han var redd for konkurranse etter at vismennene hadde spurt ham om den nye kongen som var født. I Bibelen har det lenge hett «røst» eller «rop» i Rama, men «skrik» gjør det best på folkemunne tross ramaropets fine bokstavrim.

Sareptakrucker er forråd som aldri blir tømt. Under en tørkeperiode i Israel ble profeten

Elia sendt til Sarepta, der Gud sørget for at en fattig enke i lang tid kunne mette profeten, sønnen sin og seg selv med mel fra en krukke og olje fra et krus. *En sareptas krukke* eller *sareptakrukke* har vel de fleste hørt om – sareptakrus har fått mindre oppmerksomhet. (1 Kong 17,7–16.)

Syndebugker er personer eller institusjoner som må bære skylden for noe som går galt. Det fortelles i 3 Mosebok om hvordan øverstepresten én dag i året, på den store forsoningsdagen (*jom kippur*) velger ut to bukker. Den ene blir ofret til Herren som et syndoffer. Den andre sendes ut i ødemarken. Før bukken sendes ut, har øverstepresten lagt sine hender på den og bekjent folkets synder, slik bærer syndebukken folkets synder med seg. (3 Mos 16,20–22.)

Gudstjenestereformen

Den norske kirke arbeider med en gudstjenestereform, og i 2010 skal kirken få ny liturgi, nye kirkeårstekster, ny salmebok og ny liturgisk musikk.

Reformen legger opp til at tekstene til gudstjenesten i stor grad skal utformes og tilpasses lokalt. Derfor er det viktig å utarbeide teologiske og språklige kriterier for gode liturgiske tekster. Tilbakemeldingene etter høringsrunden viser at de foreslåtte tekstene varierer i kvalitet både teologisk og språklig. Språkrådet mener at språket bør gjennomgås grundig, og at deler av tekstene bør skrives på nytt før reformen kan vedtas.

Liturgi er ei samnemning for dei handlingane som utgjer den kristne gudstenesta. Ordet kjem frå *leiturgia* på gresk og tyder 'offentleg teneste, gudsteneste'. Ordet kom opphavleg av *leitōn* 'sams forhold' og *ergon* 'arbeid, verk', altså eit slags samvirke.

Lektorium er eit galleri som skil koret frå kyrkjeskipet. Ordet tyder opphavlg 'lesepult'. Ordet er avleidd av *lektor*, som er latin for 'lesar'. Lektoriet vart m.a. brukt til skriftlesing, særskilte bønner og kunngjering av alt frå kyrkjelege festar og bispeval til bannlysingar og andre kyrkjelege domsavgjerdar.

Biletet viser interiøret i Kinn kyrkje, som har det best bevarte lektoriet i Noreg. Vi ser Jesus og dei tolv læresveinane, flankerte av to basunenglar, som dommarar på dommedag.

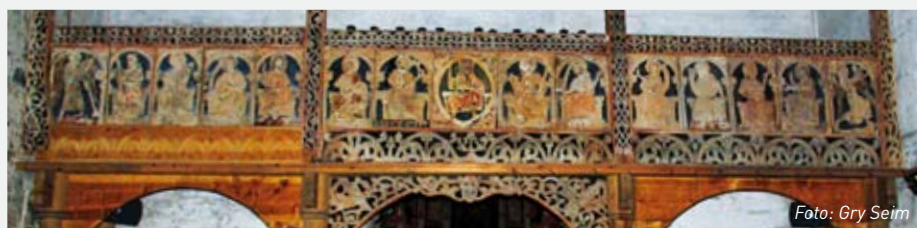

Foto: Gry Seim

Sitatbruk og kjeldetilvisingar

Når vi skal lesa ein rapport eller eit brev, er det viktig at vi sjølve kan kontrollera det som står der. Dersom forvaltninga gjer god greie for kvar ho har henta informasjonen som rapporten eller brevet byggjer på, vil det vonleg auka tillita blant folk.

Det finst fleire normer for sitat- og referanse-teknikk i akademiske tekstar. I dei fleste tekstar i staten er det ikkje naudsynt å følgja dei same strenge formkrava – så lenge tekstane er lesarvenlege, pålitelege og etterprøvbare.

Kjeldetilvisingar og oppsett av litteraturlister ligg på sida av det som kan normerast, så det du finn her, er meint som gode råd, ikkje pålegg.

Sitat

Vi kan sitera andre tekstar på to måtar: direkte og indirekte. Når vi siterer direkte, gjev vi att den nøyaktige ordlyden som står i den opphavlege teksten. Vi skal korkje trekkja frå eller leggja til tekst eller informasjon. Når vi siterer indirekte, gjev vi att informasjonen i den opphavlege teksten med eigne ord. Ordlyden er då ein annan, men det er likevel eit krav at vi ikkje endrar innhaldet eller presenterer det på ein måte som gjev eit misvisande inntrykk.

Når vi gjev att tekst i eit direkte sitat, skal vi òg ta med eventuelle feil som finst i teksten. Same om vi skriv på nynorsk eller bokmål, skal teksten gjevast att i den målforma eller på det språket han er skriven på – det vere seg nynorsk, bokmål, engelsk eller eit anna språk. Dersom vi set om sitatet sjølve, bør vi visa det ved til dømes å skrive «mi omsetjing» i parentes.

Når vi siterer direkte, kan vi gje att sitatet på to måtar. Vi kan anten la sitatet stå lausrive frå våre eigne setningar:

1 I forvaltningslova § 1 står dette om verkeområdet til lova: «Loven gjelder den virksomhet som drives av forvaltningsorganer når ikke annet er bestemt i eller i medhold av lov.»

Eller vi kan innarbeida sitatet i våre eigne setningar:

2 I forvaltningslova § 1 står det at «[I]oven gjelder den virksomhet som drives av forvaltningsorganer når ikke annet er bestemt i eller i medhold av lov.»

I eksempel 1 er det som står innanfor hermeteikna, heilt likt den originale lovteksten, medrekna den store forbokstaven og punktet sist i setninga. I eksempel 2 har vi sett hakeparentes rundt l-en fremst i setninga. Slik markerer vi at vi har gjort ei endring i teksten for å få han til å hanga saman med den fyrste delen av setninga. Det at punktet står etter hermeteiknet, markerer at punktet avsluttar heile setninga i tekstdømet, med både den eigenskrivne innleiinga og sitatet som avsluttar setninga.

Mange har for vane å la sitat stå i kursiv. Dersom ein set hermeteikn kring sitatet, er det overflødig å bruka kursiv. Når ein skal sitere store mengder tekst, kan det vera fornuftig å la den siterte teksten stå i eit eige avsnitt som har mindre skriftstorleik enn resten av teksten, og la avsnittet med sitatet stå med eit ekstra tabulatorinnrykk.

Dersom vi skal gje att setninga frå forvaltningslova med indirekte sitat, brukar vi same målform som teksten vi skriv:

3 Forvaltningslova § 1 slår fast at lova gjeld den verksemda som forvaltningsorgan driv, når anna ikkje er fastsett i eller i medhald av lov.

Kjeldetilvisingar

I eksempel 1, 2 og 3 kan lovtilvisinga fungera som kjeldetilvising i seg sjølv. Dersom vi viser til ei bok, ein artikkel, ein rapport eller ein annan type skriftleg kjelde, bør vi likevel visa til kjelda på ein slik måte at det er enkelt for lesaren å finna fram til kjelda på eiga hand. I dei tre eksempla ovanfor kan vi dessutan kosta på oss ei tilvising til ei nettside med lovteksten dersom vi meiner det hjelper lesaren. Det mest praktiske er ofte å ha tilvisingar til nettsider i fotnotar, gjerne med opplysning om kva dato ein las nettsida.

4 Forvaltningslova § 1 slår fast at lova gjeld den verksemda som forvaltningsorgan driv, når anna ikkje er fastsett i eller i medhald av lov.¹

¹<http://www.lovdato.no/all/hl-19670210-000.html> [lesedato: 15. januar 2010]

Dersom vi skriv ein kort tekst, til dømes eit brev, med få andre kjelder, kan det vera greit å innarbeida heile kjeldetilvisinga i teksten:

Hans Petter Graver skriv på side 85 i *Alminnelig forvaltningsrett* (3. utgave, Universitetsforlaget, 2007) at ...

I St.meld. 35 (2007–2008) *Mål og mening. Ein heilskapspoleg norsk språkpolitikk* står dette på s. 130: ...

Dersom vi skriv artiklar, rapportar eller andre utgreingar, er det meir naturleg å nytta litteraturtilvisingar på same måte som i akademiske tekstar:

Dette kan ein lesa meir om hos Graver (2007:85).

Den som ser litteraturtilvisinga over, må sjølv slå opp i litteraturlista for å finna dei fullstendige bibliografiske opplysningane. I litteraturlista kan tilvisinga til boka til dømes forast opp slik:

Graver, Hans Petter (2007). *Alminnelig forvaltningsrett*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget

Det finst fleire ulike teknikkar. Universitetet i Oslo omtalar fleire teknikkar i kompendiet *Gode råd for skriving av akademiske oppgaver* (2. utgave, Det humanistiske fakultet, UiO, 2002), som finst her: <http://www.hf.uio.no/sitat/kompendium.pdf>.

Dei siste åra har det kome ut to handbøker om litteraturtilvisingar og referansar:

Blomberg, Wenche (2007). *Litteraturlisteguiden VADE MECUM*. Oslo: Transit
Spang, Inger Cathrine (2007). *Referansehandboken. En veiledning i kildebruk og henvisning til kilder*. Oslo: Spartacus

Elles finst det ein kort gjennomgang av korleis ein kan setja opp bibliografiar i Finn-Erik Vinjes *Skriveregler* (7. utgåva, Aschehoug, 2009).

SPRÅKTIPS

SPRÅKEGGET

Bidrag til denne spalten er verpet av skrivende mennesker i stat og presse. Dagens eksempel er hentet fra Dagbladet.

Bobsey-barna: To tvillingpar som lever opp til den tradisjonelle tvillingmyten. Til tross for at de er tokjønnede er de likevel helt like, slik man forventet at de skulle være.

Dagbladet sier intet om enkjønnede trillinger.

Nyklekte ord

Statsspråks lesere har tydeligvis svært ulike følelser for den første dagen etter ferien – den man gjerne bruker til å gå gjennom e-post som har hopa seg opp. For noen er det en fryd å gå gjennom all posten, mens andre blir helt matte.

Her er noen leserforslag til navn på følelsen: *posttraumatisk stress, e-(post-)gardina, e-posttrykk, e-depresjon, e-teppet.*

Selve dagen, som går med til å lese og slette e-post, kan vi kalle *e-dagen, e-sjauen, e-skredet, åpningsdagen* eller *du slette tid.*

Hva kan være et passende navn på kollegaen som tar den siste kaffeskvetten uten å sette over ny kaffe på trakteren – eller som lar det være igjen en minimal slant for å dekke over udåden? Skriv til stat@sprakradet.no. Merk e-posten «nytt ord».

Hummer og kanel – misforståtte uttrykk

Hvilken Dundas da?

Stadig hører vi om ting som går «til dundas». Nå finnes det riktignok personer og steder som heter Dundas, men det riktige uttrykket er «ad undas», som er latin og betyr 'til bølgene'. «Gå ad undas» betyr 'gå til grunne, i hundene, nord og ned'. Et litt mer folkelig uttrykk er «gå i vasken», som betyr omtrent det samme. Ikke fullt så dramatisk er det å gå i vannet, som betyr å dumme seg ut eller si noe dumt.

FOR MÅLTROSTAR

Vegar og vegner

På nynorsk heiter det å *skaffe til vegar*. I gammalnorsk hadde substantivet *vegr* ei genitivsform *vegar*, og preposisjonen *til* tok genitiv. I nynorsk held vi på skrivemåten med -ar, ikkje den reduserte forma «vege», som er ei mekanisk overføring frå bokmål. Heile formuleringa eit storkna genitivsuttrykk. Ei vanleg genitivsending i eldre språk var -s, jamfør andre faste uttrykk som *til dømes (!) til fjells, til sjøs, til sengs, til gagns, til vêrs, til fots, til lags, til bords* osv.

På nynorsk heiter det forresten *på vegner av*, ikkje «på vegne av». Opphavet til denne seiemåten er litt meir innfløkt.

Målføre i uføre

Mange statstilsette veit ikkje skilnaden på *målform* og *målføre*. Lær det ein gong for alle. *Målføre* tyder *dialekt!* Vi snakkar om «dei mange norske målføra». Vil du derimot omtale ein av dei to offisielle norske skriftnormalane – bokmål og nynorsk – heiter det *målform*.

I nynorsk kan *målform* òg brukast meir generelt om stil, språkleg utforming, språkform: «ei klår målform».

Dessutan kan sjølvsagt ein fotballspelar vere i målform.

DIKTET

Å dikte

Å dikte er å vera det vesle som ein vart og sleppe kvite fuglar ut i nattesvart.

Å leva er å vera det store som ein er og stå i einsleg undring og høyre fuglar flyge inn frå ukjend verd.

Tor Jonsson

FOR BOKFINKER

Skal det være noe muffens?

Muffins er ikke det samme som muffens. *Muffins* er flertall av det engelske ordet *muffin* (liten, myk kake stekt i papir). *Muffens* (ubøyelig) betegner noe som ikke er som det skal være; noe muggent (visstnok fra tysk *Muff* = mugg, ifølge Norsk ordbok).

«Her er det noe muffins» må bety at her er det kaker å få. Hvis det derimot er noe muffens her, kan du se langt etter kakene.

Går du til Narvesen og ber om muffins, får du en godbit. Ber du om muffens, kan det hende du får en kriminalroman.

Eieform ...

... er et annet ord for genitiv. Merk at det er to i-er i genitiv! Genitiv markerer vi ved å legge til bokstaven s. Det heter Annas bok og NRKs korrespondent. Apostrof bruker vi bare etter ord som slutter på s, x og z: Carlos' kompendium, Fritz' pølsegryste.

STATSPRÅK

Bladet for godt språk i staten

Adresse:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon til Språkrådet og Statsspråk:
22 54 19 50

Redaktør:
Torunn Reksten
torunn.reksten@sprakradet.no

Abonnement og adresseendring:
bestilling@sprakradet.no

Utforming:
Marit Heggenhougen | cmykdesign.no
Trykk: NR 1 Arktrykk

Opplag: 18 500
Redaksjonen avslutta 02.02.2010

ISSN 0805-164X